

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Харківський національний педагогічний університет  
імені Г. С. Сковороди

Кафедра філософсько-психологічної антропології

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ  
ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Матеріали доповідей  
Вузівської науково-теоретичної конференції  
для студентів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів  
09-10 квітня 2020 р.

Харків 2020

УДК 37.091.12:005.745:37.013.77  
DOI 10.26697/9786177089086.2020  
С 69

Затверджено  
Радою факультету дошкільної освіти  
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди  
(протокол № 7 від 13.02.2020 року)

**Редакційна колегія:**

- Дорожко І. І.** – голова оргкомітету, завідувач кафедри філософсько-психологічної антропології, професор, доктор філософських наук;
- Ходикіна Ю. Ю.** – відповідальний секретар оргкомітету, доцент кафедри філософсько-психологічної антропології, кандидат психологічних наук;
- Микитюк С. О.** – професор кафедри філософсько-психологічної антропології, доктор педагогічних наук;
- Довженко О. О.** – доцент кафедри філософсько-психологічної антропології, кандидат філософських наук.

**Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі:** матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф.,  
**С 69** 09-10 квіт. 2020 р. / за ред. І. І. Дорожко, Ю. Ю. Ходикіна, С. О. Микитюк, О. О. Довженко. Харк. нац. пед. ун-т. Харків: ХНПУ; ХОГОКЗ, 2020. 52 с. doi:10.26697/9786177089086.2020  
ISBN 978-617-7089-08-6

Конференція присвячена актуальним проблемам психології та педагогіки. До збірника увійшли доповіді (студентів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів) з науково-теоретичних питань у галузі психології та педагогіки, які подано до участі у Вузівській науково-теоретичній конференції 09-10 квітня 2020 р. Матеріали рекомендовано до друку: кафедрою філософсько-психологічної антропології (протокол № 7 від 13.02.2020 р.) та Радою факультету дошкільної освіти ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (протокол № 7 від 13.02.2020 р.).

УДК 37.091.12:005.745:37.013.77

Видання розміщується в міжнародних репозиторіях та базах даних: Crossref, Google Scholar, Scilit та ін.

© Автори статей, 2020

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020

ISBN 978-617-7089-08-6

© ХОГОКЗ, оформлення, 2020

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ  
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

ЗМІСТ

<b>Передмова.</b> Кафедра філософсько-психологічної антропології	5
<b>Авраменко К. С.</b> Особливості академічної прокрастинації студентів	13
<b>Балюк О. М.</b> Формування здоров'язбережувальної компетентності школярів як психолого-педагогічна проблема	14
<b>Балюк О. В.</b> Особливості використання інтерактивних методів навчання на уроках англійської мови	15
<b>Бондаренко Є. О.</b> Формування комунікативних умінь учнів у процесі вивчення української мови та літератури	16
<b>Воропаєва О. В.</b> Психологічна готовність дитини до навчання в школі	17
<b>Гладченко В. О.</b> Розвиток уваги молодших школярів	18
<b>Гончар Ю. І.</b> Особливості виховання молодших школярів	19
<b>Гуденко К. В.</b> Вплив перфекціонізму на розвиток особистості студентів	20
<b>Дерев'янюк Г. О.</b> Теоретико-методологічні засади підготовки майбутнього фахівця з тренінгових психотехнологій	21
<b>Ковальова М. В, Ніколайчук А. О.</b> Навчально-професійна мотивація діяльності студента	22
<b>Куваліна О. В.</b> Уява як засада пізнавальної діяльності особистості	23
<b>Лаврухіна В. В.</b> Особливості міжособистісних взаємовідносин дітей дошкільного віку	24
<b>Лебедєва Н. А.</b> Особливості властивостей лідерів у колективі школярів	25
<b>Левацька А. С.</b> Використання арт-терапії у вихованні та навчанні молодших школярів	26
<b>Лук'яненко М. М.</b> Психологічний розвиток дітей в парадигмі гештальтпсихології	27
<b>Майстрюк І. С.</b> Психологічний аспект педагогічної підтримки учнів у закладах загальної середньої освіти	28

<i>Макаров В. М.</i> Філософсько-психологічні особливості душі у поглядах аристотеля	29
<i>Максимова О. Р.</i> Увага як умова ефективної діяльності	30
<i>Маркелова А. Р.</i> Психологічні особливості прояву тривожності особистості	31
<i>Моргун К. С., Рєва І. М., Скидан Р. Ф.</i> STREM-, STEAM-, STEM-освіта	32
<i>Мринська Д. Ю.</i> Ігрова діяльність у навчальному процесі початкової школи	33
<i>Непран А. Ю.</i> Особливості виховання підлітків	34
<i>Осика С. С.</i> Причини розвитку перфекціонізму у молодших школярів	35
<i>Серезенко Ю. В.</i> Дидактична гра як засіб засвоєння знань дітьми дошкільного віку	36
<i>Сидорова Н. В.</i> Подолання тривожності як соціально-психологічна засада розвитку особистості	37
<i>Смолякова М. В.</i> Особливості адаптації дітей до середньої школи	38
<i>Суровцова Є. Р.</i> Роль особистісної та соціально-психологічної готовності дитини у підготовці до школи	39
<i>Хом'як М. Я.</i> Соціально-психологічна профілактика девіантної поведінки учнів	40
<i>Чуркіна В. О.</i> Лідерство як умова формування особистості дошкільника	41
<i>Шевченко І. Д.</i> Соціально-психологічні бар'єри при працевлаштуванні людей з інвалідністю	42
<i>Шульцева Д. А.</i> Пам'ять як умова ефективної діяльності	43
<i>Щербініна В. М.</i> Розвиток творчої уяви у студентському віці	44
<i>Яблучанська К. М.</i> Психологічні особливості готовності дитини до навчання	45
<i>Яценко В. В.</i> Що таке булінг?	46
<b>Список учасників конференції</b>	47
<b>Інформаційний лист конференції</b>	49
<b>Для нотаток</b>	51

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ  
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

**Передмова**

**Кафедра філософсько-психологічної антропології**

Наука захоплює нас тільки тоді, коли зацікавившись життям великих дослідників, ми розпочинаємо слідкувати за історією їх відкриттів (Дж. К. Максвелл). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди має багатий скарб інтелектуальної еліти професорсько-викладацького складу. Темпоральні характеристики становлення і розвитку психологічної складової позначаються діяльністю великої плеяди видатних психологів.

Л. С. Виготський писав: «Ми повинні розглядати себе у зв'язку й відношенні з минулим, навіть заперечуючи його, ми сподіваємося на нього». Харківська психологічна школа пишається своїм минулим і сподівається на майбутнє.

У 1932 р. у Харківському державному педагогічному інституті була створена кафедра психології, яку до 1938 р. очолював Олексій Миколайович Леонтьєв (1903-1979 рр.). О. М. Леонтьєв дійсний член АПН РСФСР, дійсний член АПН СРСР, один з фундаторів загальноновизнаної психологічної теорії діяльності, що знайшла відображення в фундаментальній праці «Проблеми розвитку психіки». Він здійснив аналіз досліджень Харківської школи психології, яку фактично очолював на той час. Основні напрями наукової діяльності вченого стосуються проблем розвитку психіки, зокрема генезису чутливості, проблем свідомості, вивчення питання інженерної психології. Науковець підготував значну кількість кандидатів психологічних наук. Він опублікував понад 200 наукових праць, із яких 60 перекладені іноземними мовами. Найбільш відомі роботи: «Избранные психологические произведения» (Т.1-2), «Развитие памяти», «Восстановление движения» (у співавторстві), «Очерк развития психики», «Психологическое развитие ребенка в дошкольном возрасте», «Ощущение, восприятие и внимание детей младшего школьного возраста», «Умственное развитие ребенка», «Психология человека и технический прогресс» (у співавторстві), «Потребности, мотивы и эмоции», «Деятельность. Сознание. Личность», «Проблемы развития психики», «Категория деятельности в современной психологии».

Проблемами дискурсивного мислення у дошкільному віці займався Олександр Володимирович Запорожець (1905-1981 рр.). З 1938 по 1941 роки кафедру психології очолював О. В. Запорожець –

дійсний член АПН, засновник і директор Інституту дошкільного виховання, один із засновників психологічної школи в Харкові. Він опублікував понад 100 наукових праць («Развитие произвольных движений», «Психология детей дошкольного возраста», «Восприятие и действие», «Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста»).

Співробітниками кафедри психології, починаючи з 30-х років ХХ ст., проведено чимало експериментальних досліджень, здобутки яких актуальні й сьогодні – мають велике практичне значення. Так, П. І. Зінченко займався дослідженням проблем пам'яті, Л. І. Божович – розвитком мислення у дошкільників, Г. Д. Луков досліджував розвиток усвідомлення у дитини в процесі гри. Т. О. Гіневська, Л. І. Котлярова, В. В. Містюк і О. О. Хоменко – розвиток і особливості сприймання, зокрема естетичного. Дослідження з питань формування складних рухових навичок і вмінь проводив В. І. Аснін.

У післявоєнний період кафедрою керували: В. І. Аснін (1944-1951), О. М. Концева (1951-1955).

З 1955 р. кафедри психології та педагогіки утворюють єдиний підрозділ та співпрацюють до 1974 року. В період з 1966 до 1974 кафедру очолював Федоренко Іван Тимофійович.

У 40-50-ті роки викладачі кафедри продовжують експериментальні дослідження з питань розвитку естетичного сприймання, пам'яті й мислення у дитини (О. М. Концева, О. О. Хоменко, О. В. Гордон, Т. І. Титаренко, Д. М. Арановська).

Науково-дослідна робота кафедри у 60-ті роки велася в різних напрямках: вивчалися вольові якості спортсменів і психологічні реакції в спортивній діяльності (С. А. Нагорна, О. О. Хоменко); розвиток мислення в дошкільників і школярів, динаміка розвитку дій і образів при розв'язанні задач (Н. В. Гродська, Г. Г. Петренко).

Наукова діяльність кафедри психології здійснювалась в тісній співпраці з Українським науково-дослідним інститутом психології, очолюваним Г. С. Костюком. У 70-х роках активно вирішується тематика проблеми розвитку особистості та підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Продовжувачем ідей П. І. Зінченка виступає професор С. П. Бочарова, яка очолювала кафедру з 1974 по 1979 роки. Головними напрямками її досліджень були загальна, педагогічна, юридична, інженерна психологія. С. П. Бочарова опублікувала понад 200 наукових та науково-методичних праць, серед яких 6 монографій,

## СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

5 підручників, 2 навчальні посібники. С. П. Бочарова підготувала 5 докторів та 40 кандидатів наук.

У різні роки на кафедрі працювали: П. Я. Гальперін, О. В. Гордон, Д. М. Дубовіс-Арановська, О. М. Концева, Л. І. Котлярова, Г. В. Мазуренко, С. А. Нагорна, Т. І. Титаренко, О. О. Хоменко, Ф. Г. Богданський, М. О. Туревський, Н. В. Гродська, О. В. Землянська, В. В. Лобаньова, І. В. Головнєва, Г. Г. Петренко, Л. І. Волошенко, Т. Б. Хомуленко, О. Г. Волкова, М. А. Кузнєцов.

Кафедра психології довгі роки була опорною кафедрою для кафедр Луганського, Славянського, Сумського, Полтавського, Горлівського та Глухівського педагогічних інститутів. На спільних засіданнях-конференціях кафедр особлива увага приділялась підготовці майбутніх вчителів, а також питанням удосконалення викладання психології у педагогічних закладах.

З 1979 до 2000 року кафедрою завідувала кандидат психологічних наук, професор Галина Георгіївна Петренко. Головні напрями наукових досліджень – мислення і його розвиток, деякі аспекти взаємозв'язку навчання і розумового розвитку дитини, інтелектуальний розвиток школярів і студентів. Г. Г. Петренко підготувала 16 кандидатів наук.

У 2000 році відбувається розділення кафедри на кафедру психології, яку очолює доктор педагогічних наук, професор С. О. Микитюк та кафедру практичної психології – завідувач кафедри, доктор психологічних наук Т. Б. Хомуленко. З 2009 року кафедрою завідує доктор наук, професор І. І. Дорожко.

У 2015 році рішенням Вченої ради університету кафедру психології перейменовано на кафедру філософсько-психологічної антропології. Кафедра філософсько-психологічної антропології входить до складу факультету Дошкільної освіти – декан проф. Т. П. Танько.

Науково-дослідна робота кафедри спрямована на розширення і розвиток можливостей самостійної і творчої роботи майбутнього вчителя. Кафедра підтримує творчі зв'язки з НАПН України, здійснює постійний зв'язок зі школами міста Харкова і області, проводить читання лекцій та консультування вчителів із різних питань психології виховання і навчання. Головний напрям кафедри: «Психологічні основи формування особистості в навчально-виховному процесі у школі та педагогічному вузі».

**матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 09-10 квіт. 2020 р.**

**ISBN 978-617-7089-08-6; DOI 10.26697/9786177089086.2020**

У рамках реалізації проекту «Навчання заради майбутнього – університетські кафедри у школах» у Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі № 7 створена та успішно функціонує «Університетська кафедра психології супроводу навчально-виховного процесу навчального закладу», університетська кафедра у Харківському педагогічному лицейі № 4 під керівництвом доктора філософії, доцента Л. В. Турішевої.

На кафедрі філософсько-психологічної антропології працюють: доктор наук, професор І. І. Дорожко, доктор наук, професор С. О. Микитюк, доктор філософії, доцент Л. В. Турішева, доктор філософії, доцент О. Є. Малихіна, доктор філософії, доцент Ю. Ю. Ходикіна, доктор філософії, доцент Н. Ю. Діомідова, старший викладач О. В. Костікова, викладачі: С. Є. Абаньшина (Сосніхіна), А. А. Даніліч, О. М. Дзюбич.

Викладачі кафедри забезпечують навчально-виховний процес на різних факультетах університету. Викладають такі дисципліни, як: «Психологія» (викладачі кафедри), «Психологія за професійним спрямуванням»(викладачі кафедри), «Психологія сім'ї» (проф. І. І. Дорожко), «Дитяча психологія» (проф. С. О. Микитюк), «Психологія ЗПР», «Психологія розвитку дитини дошкільного віку», «Вікова психологія» (викл. А. А. Даніліч), «Психологія лідерства», «Медіапсихологія» (доц. Л. В. Турішева), «Психологія обдарованої дитини», «Психологія розвитку особистості», «Психологія творчості», «Психолінгвістика» (доц. О. Є. Малихіна), «Конфліктологія», «Психологія реклами», «Психологія спілкування» (доц. Ю. Ю. Ходикіна), «Основи психотехнологій» (викл. О. М. Дзюбич), «Психологія» (ст. викл. О. В. Костікова), «Психологія іміджу» (доц. Н. Ю. Діомідова), «Психодіагностика» (С. Є. Абаньшина).

У межах науково-дослідної роботи на базі кафедри проводяться науково-теоретичні конференції для студентів та аспірантів, вчителів та викладачів: «Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі», «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика», на базі Психологічної служби університету «Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах».

Науково-дослідна робота кафедри відображена у чисельних підручниках, монографіях, навчально-методичних посібниках: підручник «Психологія» (за ред. І. Ф. Прокопенка; розд.



## СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

С. О. Микитюк, І. І. Дорожко), монографії – «Розвиток моторної пам'яті в старшому дошкільному та молодшому шкільному віці» (Ю. Ю. Ходикіна), розділ колективної монографії «Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості» (І. І. Дорожко), методичні рекомендації до педагогічної практики для студентів-практикантів IV–V курсів з психології (Дорожко І. І., Туріщева Л. В., Кабанська Г. А.), навчально-методичний посібник «Здоров'я та безпека школяра» та довідник «Психологічний довідник керівника» (Туріщева Л. В.), монографія «Фізіологічний, психологічний та освітньо-професійний ресурси в системі підготовки вчителя» (Микитюк О. М., Микитюк С. О., Микитюк В. О.), зошити на друкованій основі з курсів «Психологія», «Психологія за професійним спрямуванням» (Дорожко І. І., Туріщева Л. В.), методичні рекомендації з вивчення курсу «Психологія» (Дорожко І. І., Туріщева Л. В.), методичні рекомендації до спецкурсу «Психологія розвитку особистості», «Психологія обдарованої дитини», «Психологія реклами» (Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В.), навчально-методичний посібник «Тренінги та практикуми для учнів та вчителів» (Туріщева Л. В.), монографія «Емоційний інтелект як чинник перебігу психоемоційних станів студентів у ситуації іспиту» (Діомідова Н. Ю., Кузнецов М. А.), методичні рекомендації з курсу «Психологія» (Дорожко І. І., Туріщева Л. В.), навчально-методичний посібник для підготовки іспиту «Психологія» (Дорожко І. І., Микитюк С. О.).

Кафедра філософсько-психологічної антропології активно бере участь у міжнародних, всеукраїнських та вузівських конференціях. Викладачі кафедри публікують наукові статті у наукометричних виданнях різних вузів Харкова, Києва, Полтави, Херсону, Кам'янець-Подільського, а також в іноземних виданнях – м. Софія (Болгарія), м. Прага, м. Чеські Будейовиці (Чеська Республіка), м. Кельце (Польща) та ін.

Структурним підрозділом кафедри філософсько-психологічної антропології є Психологічна служба, яка здійснює психологічний супровід освітнього процесу університету з 2008 року і має науковий, освітній та практичний аспекти діяльності.

Психологічна служба – важливий структурний підрозділ, передусім науково-методичний та практикуючий центр сучасних технологій. Метою діяльності Психологічної служби є забезпечення оптимальних умов для розвитку особистісного потенціалу студента,

усвідомлення професійного самовизначення, мотиваційної складової до майбутньої професійної діяльності, формування вміння до вирішення задач та накопичення навичок професійної майстерності. Завдання психологічної служби визначаються відповідно до стратегії розвитку системи освіти України в цілому, залежать від особливостей регіональної політики, і повинні трансформуватися у відповідності до змін у нормативно-правовій базі, визначених пріоритетів діяльності освітньої галузі.

Сьогодні університет – це науково-освітня організація, яка створює умови для становлення та розвитку особистості – професіонала як суб'єкта праці, пізнання, спілкування та суспільного виробництва. У зв'язку з цим зростає роль психологічної служби університету (Фурман А.), яка покликана різнобічно стимулювати збагачення гуманістичного потенціалу міжособистісних стосунків учасників освітнього процесу.

У своїй діяльності Психологічна служба університету керується законом України «Про вищу освіту», концепцією розвитку психологічної освіти у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, національною стратегією у сфері прав людини, положенням про психологічну службу системи освіти України, розпорядженнями ректора – академіка Прокопенка І. Ф. та іншими нормативними документами, що регламентують реформування системи освіти в Україні. Найважливішим завданням діяльності працівників психологічної служби є збереження психологічного здоров'я студентів, сприяння їх особистісному зростанню та професійному становленню.

Головна ідеологія діяльності Психологічної служби – це супровід студента у навчально-виховному процесі. Діалектика процесу супроводу полягає в тому, щоб допомогти особистості максимально використати надані соціально-педагогічним середовищем можливості для освіти й розвитку, одночасно адаптувати її індивідуальні особливості до умов успішної життєдіяльності.

Найважливішим завданням працівників психологічної служби є збереження психологічного здоров'я студентів.

Основними видами діяльності психологічної служби є: психопрофілактична робота серед студентів та викладачів; психодіагностична робота; психокорекційна робота; консультативна

## СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

робота зі студентами та викладачами; просвітницька робота з роз'яснення актуальних проблем та методів психології.

Психологічна служба ХНПУ імені Г. С. Сковороди відповідно до плану роботи здійснює психодіагностику за такими методиками: «Самооцінка адаптивності», «Самопочуття, активність, настрої», «Визначення домінуючого типу сприймання за роботою провідних аналізаторів», «Самооцінка психічних станів», «Діагностика учбової мотивації студентів», «Агресивна поведінки», «Діагностика суб'єктивного відчуття самотності», «Мотивація навчання у вузі», «Методика діагностики депресивних станів» та інші. Психодіагностика сприяє визначенню профілактичних та прогностичних дій.

Психологічна служба бере участь у проєкті, який передбачає скоординовану роботу студентів факультету соціології та психології, Психологічної служби та Інституту кураторів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди надає допомогу постраждалим, приймає на навчання студентів із зони АТО, тимчасово окупованих територій Криму і Севастополя. У зв'язку з цим, підвищується роль працівників Психологічної служби, лист Міністерства освіти і науки від 25.07.2014 року №1/9 374 «Про стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти».

Соціально-психологічна допомога студентам із зони АТО та тимчасово окупованих територій – один із пріоритетів роботи Психологічної служби ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Щодо подолання наслідків психотравмуючих подій пропонуються різні форми роботи: психологічна діагностика студентів для розв'язання проблем, що заважають їх входженню у соціальне середовище; заповнення індивідуальних психологічних карт та розробка індивідуальних програм реабілітації особистостей, де максимально враховуються особливості фізичного стану, потреба у психологічній та педагогічній корекції; формування адаптивних механізмів особистості до умов навчання в університеті; формування позитивної мотивації щодо соціально-психологічних настанов на професію, життєву перспективу; навчання прийомам та методам саморегуляції та самовиховання; проведення індивідуальної та групової терапії у вирішенні проблем психологічного характеру. Основні завдання – відновлення навичок: комунікативних, особистісного зростання, подолання агресивних

**матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 09-10 квіт. 2020 р.**

**ISBN 978-617-7089-08-6; DOI 10.26697/9786177089086.2020**

етапів особистості, навичок розв'язання конфліктів, розробка основних стратегій виходу зі стресових ситуацій.

У відповідності до навчального плану підготовки здобувачів освітнього ступеня бакалавр, магістр передбачено обов'язкове проведення навчально-психологічної та психолого-педагогічної, виробничої практики у психологічній службі під керівництвом Кабанської Г. А. – начальника відділу практик. Організація та контроль практики забезпечуються кафедрою практичної психології, зав. кафедри проф. Хомуленко Т. Б. Проведення практики здійснюється на базі Психологічної служби ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Зміст практики визначається основними напрямками професійної діяльності психолога та видами діяльності Психологічної служби.

Професійна підготовка педагогів здійснюється шляхом оволодіння теорією, психолого-педагогічними вміннями та навичками, які формуються у процесі педагогічної практики.

Трансформуючись, у контексті вимог загальноєвропейських стандартів, українська освіта, Харківська психологічна школа має зберегти свої здобутки і залишитись саме українською.

**проф. Дорожко І. І., викл. Дзюбич О. М.**

## ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Академічна прокрастинація є однією з поширених проблем студентів, що передбачає відкладання навчальних завдань на потім, наприклад, написання курсової або дипломної роботи. На перших курсах це пов'язано з несформованістю навчальних навичок, неорганізованістю. При чому прокрастинація впливає не тільки на навчальну успішність студента, а й на його психофізіологічний стан, оскільки вона викликає внутрішній дискомфорт і саме цим вона і відрізняється від ліні. За даними В. Ковиліна, від 46% до 95% студентів вважають себе завзятими прокрастинаторами.

Дослідники Т. Вайда, Т. Мотрук і Д. Стеценко виокремлюють внутрішні та зовнішні чинники виникнення академічної прокрастинації студентів. До внутрішніх відносяться тривожність, мотивація, перфекціонізм, а до зовнішніх - висока зайнятість іншими справами, нечіткі строки виконання, тривалий термін виконання.

Наслідки прокрастинації бувають фізіологічні, психологічні та соціальні. До фізіологічних наслідків відноситься нервова напруга, фізичний та емоційний стрес, до психологічних - почуття провини, зниження самооцінки та до соціальних - погіршення відносин через невиконання зобов'язань.

Прокрастинація не є вродженою, а є набутою поведінкою, тобто з симптомами її прояву можна боротися. Щоб знизити рівень академічної прокрастинації, викладачам потрібно: уважніше ставитися до студентів, сприяти розвитку академічних зв'язків між ними, логічно розподіляти певні види навчальних робіт, а студентам: знайти мотивацію, яка буде спонукати до учіння, уникати самозвинувачення, починати роботу з легких справ.

Отже, академічна прокрастинація є негативним явищем, яке знижує трудову ефективність людини, впливає на її самооцінку, отож, студентам треба навчитися керувати своїм часом та встигати робити максимальну кількість найбільш значущих справ за мінімальний час, а також працювати над розвитком своїх індивідуально-психологічних властивостей.

## **ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Одним із завдань навчання іноземної мови у загальноосвітній школі є розвиток в учнів умінь висловлювати свої думки іноземною мовою як усно, так і письмово. За думкою дослідників О. Коваленко, О. Пометун, В. Редько, розв'язанню цього завдання максимально сприяє використання інтерактивних методів навчання, в яких і вчитель, і учні виступають суб'єктами навчання.

Основними перевагами інтерактивних методів (метод незавершених речень, рольова гра, дискусія, мікрофон) порівнюючи з традиційними є наступні: залучення до роботи всіх учнів у класі; розвиток умінь працювати в команді; можливість висловлювати та аргументувати свою думку; засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу.

Застосування інтерактивних технологій під час вивчення англійської мови має певні особливості. Так, дослідники вказують на можливість їх використання як на уроках засвоєння нових знань, так і під час застосування вже набутих знань, умінь та навичок, що сприяє збільшенню словникового запасу учнів, засвоєнню ними навичок правильної артикуляції, повторенню вивченого. Також інтерактивні технології дозволяють використовувати різні форми організації роботи на уроці, зокрема, індивідуальну, парну, групову.

Використання даних методів при навчанні письмового мовлення передбачають організацію спільної групової роботи учнів під час написання творчих робіт та виконанні при цьому різних ролей (автора, читача, вчителя). Це дозволяє організувати взаємодію учнів як партнерів, що спільно виконують завдання проблемного характеру.

Таким чином, врахування особливостей використання інтерактивних методів на уроках англійської мови сприяє розвитку зацікавленості школярів у вивченні іноземних мов шляхом накопичення та розширення їх знань та досвіду.

## **ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

Одним з пріоритетних завдань сучасної школи є виховання в підростаючій молоді здорового способу життя, формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності, яка, за думкою М. А. Удовенко, пов'язана з набуттям ними вмінь щодо збереження, зміцнення здоров'я, дбайливого ставлення до нього та розвиток особистої фізичної культури.

Значна роль в її формуванні належить урокам фізичної культури, оскільки під час занять в учнів формується уявлення про неї як складову здорового способу життя, вплив різних фізичних вправ на фізичний та загальний розвиток людини, ознайомлення з правилами рухливих ігор та безпеки під час виконання фізичних вправ, отримання основ знань щодо рухової активності.

Важливим чинником формування даної компетентності школярів, як вважає П. Б. Джуринський, виступає готовність учителя фізичної культури до організації та забезпечення здоров'язбережувального середовища у закладі освіти. Його метою є впровадження фізкультурно-оздоровлювальних, психо- та медиковалеологічних, оздоровчо-розвивальних методик у навчальний та позанавчальний процес. У структурі цієї готовності вчителя виокремлюють мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний та професійно-здоров'язбережувальний компоненти. При чому мотиваційний, який передбачає позитивне ставлення до навчання, стійкий інтерес до освітнього процесу, потребу використовувати набуті знання, вміння та навички у власній професійній діяльності, розглядається дослідниками як стрижень для формування інших структурних компонентів.

З нашого погляду, формування здоров'язбережувальної компетентності школярів повинно охоплювати як навчальну, так і позанавчальну діяльність, оскільки саме такий підхід оптимально сприяє підтримці інтересу дітей до навчання та позитивній мотивації до питань та проблем збереження здоров'я.

## **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

Серед проблем, які виникають у практиці вивчення української мови та літератури, виокремлюють недостатню сформованість комунікативних умінь та навичок школярів, що свідчить про потребу у зміні методики навчання, реалізації сучасного підходу щодо комунікативної діяльності школярів.

Для успішного оволодіння комунікативними вміннями на уроках української мови та літератури доцільно застосовувати когнітивні та креативні методи навчання. Так, до когнітивних методів, спрямованих на пізнання об'єкту, належать метод емпатії, метод дослідження та редагування. Причому метод емпатії сприяє формуванню здатності до співпереживання та розвитку читацьких здібностей дітей. Метод дослідження як самостійне виконання дослідницьких завдань сприяє формуванню в учнів самостійності, розвитку творчих здібностей, дозволяє виокремити їм свій спосіб роботи з матеріалом. Сутність методу редагування полягає у виявленні учнями орфографічних, пунктуаційних помилок у текстах, лексичних, стилістичних та граматичних помилок в усному мовленні в процесі колективного обговорення.

Також на формування комунікативних умінь та навичок учнів спрямовані креативні методи навчання, які передбачають створення усних чи письмових творів. Одним із них є бліц-турнір – це змагання, де діти вчать не тільки точно формулювати запитання, але й давати змістовні, чіткі відповіді. Скарбниця слова – вид творчого завдання, що допомагає дітям правильно висловлювати свою думку та переконливо порівнювати її з іншими судженнями.

Отже, використовуючи наведені методи навчання, вчитель сприяє успішному оволодінню учнями різних типів мовлення (монологічного, діалогічного), спираючись на отримані знання про текст, типи, жанри мовлення, ситуацію мовлення, а також розвитку культури їх мовлення. Адже комунікативні вміння формуються у процесі розуміння учнями системи усних і мовленнєвих завдань, розташованих у порядку зростання їх складності.



## ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Виділяють три основні групи труднощів, з якими зустрічаються не готові до школи діти. Перша група належить до системи стосунків і взаємодії з однолітками (невміння слухати товариша, змістовно спілкуватися з однолітками), друга – до сфери спілкування з дорослим (нерозуміння запитань учителя, його позиції), третя – до сфери самосвідомості дитини (завищена оцінка своїх можливостей, здібностей та результатів своєї діяльності). Ці три групи труднощів відображають основні компоненти психологічної готовності дитини до школи і характеризують достатній та необхідний рівень психічного розвитку дитини, що забезпечує успішність виконання учбової діяльності. У психологічній готовності до шкільного навчання виокремлюють такі компоненти: *мотиваційний* – бажання навчатися, присутність позитивного відношення до майбутнього навчання в школі; *інтелектуальний* – рівень розвитку пізнавальних процесів, вміння виділяти навчальне завдання і виконувати його; *емоційно-вольовий* – розглядається як здатність дитини довільно спрямовувати власну психічну діяльність, формування емоційної зрілості; *соціальний* – адаптування дитини до нових соціальних умов, приймання нових обов'язків в якості учня, налагодження спілкування з однолітками та дорослими. Кожен компонент психологічної підготовки дитини складає комплексну підготовку.

Таким чином, готовність дитини до навчання в школі раціонально розглядати як оптимальне поєднання впливу комплексу компонентів, який охоплює всі основні сфери розвитку дитини: *інтелектуальну, емоційну, вольову, соціальну, морфологічну*, а також *психічне і соматичне здоров'я*. Їх сукупність являє собою єдину цілісну систему шкільної зрілості, сторони якої тісно взаємопов'язані і являються базовими якостями особистості як результату спеціально організованої підготовки до школи та створює необхідні умови для повноцінного розвитку особистісних якостей школяра і гарантують йому всебічну соціальну і психологічну захищеність.

## РОЗВИТОК УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В процесі навчання молодших школярів дуже важливою є розробка та використання різних засобів та методів для покращення уваги та її властивостей.

Аналіз наукових поглядів (В. Білоус, П. Гальперін, Ф. Гоноболін, Н. Добринін, І. Дубровіна та ін.) щодо сутності «уваги» та її властивостей у дітей молодшого шкільного віку дозволяє розглядати її як філософську, цілісну ознаку, що конкретизує предмет пізнання у процесах порівняння його з іншими. Такі науковці як Д. Ельконін, Л. Виготський, А. Запорожець, Н. Добриніна, зауважували щодо значущості властивостей та формування уваги підростаючого покоління. Зокрема, учені звертали увагу на вікові психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та пов'язували їх з переважанням мимовільної та розвитком довільної уваги.

У школярів початкової ланки освіти відбуваються зміни уваги (види і властивості), при цьому її обсяг збільшується (дія з кількома предметами); розподіл уваги зростає, вона стає більш стійкою у процесі виконання цікавих, іноді і не цікавих, завдань. Розвиток допитливості, пізнавальних процесів у цьому віці визначають фіксацію уваги та її стійкість на об'єкті, тому це не дає учневі відволікатися (при розумінні, що справу потрібно виконати) якщо виникає приваблива перспектива. Діючий подразник на уроці визначає стійкість уваги школяра, оскільки для цього віку характерним є відволікання на шум, ігри, дзвінок на перерву (збудження переважає над гальмуванням). Але у процесі навчання у початковій школі ці відволікання на подразники знижуються, стійкість уваги зростає. Особливістю для дітей є й те, що вони не навчилися швидко переключати свою увагу з одного об'єкта на ін.

У контексті вищезазначеного вважаємо, що розвиток уваги дітей багато в чому залежить від такої організації освітнього процесу з боку педагога й батьків, яка впливає на можливість дитини керувати власною поведінкою, розвивати волю й довільність пізнавальних процесів.

## ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Бути батьками – велика відповідальність, але сьогодні не кожна родина це усвідомлює. Деякі батьки не приділяють належної уваги вихованню дитини, інші вживають «дідівські» методи та вважають їх правильними, адже чіткої інструкції щодо виховання немає. Але дитина не об'єкт для експериментів, тому батькам доцільніше спиратися на наукові досягнення психології та педагогіки, щоб вивчити особливості, умови та принципи виховання дітей.

Особливо це стосується дітей молодшого шкільного віку, оскільки в цей період виникають значні зміни в їхньому житті: вступ до школи, зміна кола спілкування, новий режим дня, провідною діяльністю стає навчальна. Ці фактори впливають на психічний стан дитини, вона стає більш емоційною, напруженою, ще й батьки «тиснуть» на неї.

Молодший шкільний вік, як вважає І. Д. Бех, є сприятливим для виховання у дитини базових цінностей особистості, тому варто привчати школяра до вихованості та самодисципліни. Для цього потрібно регулярно виконувати завдання разом, пояснювати, але не робити все за дитину. Якщо вона щось не розуміє, дати їй час подумати, пояснити ще раз, використовуючи наочні образи та елементи гри. Батьки повинні допомагати дитині пристосуватися до нових умов, підтримувати її, залучати до спільної роботи, давати їй право голосу, не порівнювати її з іншими, а звертати увагу на особисті зусилля дитини. Не потрібно вимагати від неї чіткого виконання поставленої батьками мети, у простих речах потрібно дозволити їй самій вирішувати як вчинити. Також батьки повинні висловлювати любов до дитини, і ніколи не давати оцінку її особистості, а оцінювати лише вчинок.

Отже, виховання - надто складний процес, і життєвих знань недостатньо для того, щоб знайти правильний підхід, тому батькам варто звертатися до наукових джерел щодо цього питання. Але головне все ж таки прислухатись та розуміти дитину і, відповідно, реагувати на її вчинки та поведінку.

## ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

У психології перфекціонізм - віра в те, що ідеал може та мусить бути досягнутим. У розумних межах ця риса є корисною, адже перфекціоністи - організовані, відповідальні, надійні люди. Але перфекціонізм може мати не тільки позитивні, а й негативні наслідки для особистості. У зв'язку з цим розрізняють здоровий і патологічний види перфекціонізму. За думкою дослідників Н. Гараян, Я. Жебруна, А. Холмогорова, М. Ларських, саме у студентському віці перфекціонізм може стати причиною деформації особистості.

Патологічні прояви перфекціонізму можна наявно продемонструвати на прикладі студентів, які налаштовані на успішне складання іспитів і високі бали в загальному рейтингу. Результати досліджень Т. Куришкіної і А. Коцюби свідчать, що студенти з високим рівнем перфекціонізму здебільшого виявляють тривожність, страх невдачі, неготовність іти на ризик, невдоволення самим собою, самокритику, сором, заклопотаність очікуванням та оцінками інших студентів, паніку.

Здоровий перфекціонізм відрізняється сильним бажанням досягти досконалості, а не її необхідністю. На відміну від здорових перфекціоністів у невротичних існує переконаність у тому, що вони повинні досягти досконалості, наявні жорсткі, занадто високі стандарти, їм притаманні надмірна заклопотаність і концентрація на помилках та ігнорування успіхів, підвищена стурбованість оцінюванням, прагнення до похвали.

Перфекціонізм – досконалість, але в одному випадку це можливість дозволити собі не бути першим, зробити помилку, усвідомити її і не боятися бути приреченим на невдачі; а в іншому, нездоровому вияві, – прагнення до ідеалу без помилок, недоліків і слабкостей. Студенту важливо досягати успіхів, але потрібно розрізняти належне ставлення до досягнення мети і нездоровий азарт до першості в усьому.

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ З ТРЕНІНГОВИХ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ

Вивчення та всебічний аналіз питання теоретико-методологічних засад підготовки майбутнього фахівця з тренінгових психотехнологій на сьогодні є одним із актуальних питань, розв'язання якого сприяє посиленню фахової підготовки, поглибленню психологічної освіти та формуванню психологічної культури студентів.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду таких дослідників гуманістичного, психоаналітичного, когнітивного, трансперсонального напрямків, як П. Блонський, У. Джеймс, Ф. Капра, А. Маслоу, В. Новіков, О. Ранк, В. Райх, К. Роджерс, З. Фрейд, К. Цілбер, К. Юнг та інших, дозволяє визначити психотехнологію як галузеву технологію. «Психотехнологія – галузева технологія, надає систематизований опис змісту й механізму реалізації психічного впливу на особистість/групу в існуючих чи спеціально створених умовах, використовується для досягнення цілей, вирішення психологічних проблем. Психотехніка – конкретний засіб психологічного або психотерапевтичного впливу на людину» (Ю. Мельник, 2002). Тренінг (в психотерапії) – сукупність психотерапевтичних, психокорекційних і навчальних методів, спрямованих на розвиток навичок самопізнання та саморегуляції, спілкування та міжперсональної взаємодії, комунікативних і професійних умінь (Б. Карвасарський, 2002).

Формування психологічної культури студентів, як складової загальної культури людини, можливо шляхом включення в їх досвід системи знань і способів діяльності, які спрямовані на пізнання особистістю своєї сутності та соціального оточення. Проблема формування психологічної культури студентів в процесі отримання фахової підготовки можливо за рахунок теоретичного та практичного обґрунтування, розробки та впровадження навчальних дисциплін і спецкурсів у вищих навчальних закладах, які б цілеспрямовано й ефективно вирішували це питання якісної та сучасної психологічної освіти.

## НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

Тема мотивації в процесі навчання є надзвичайно актуальною, адже цей процес впливає на ефективність освіти в ЗВО. Логічно, що ця проблема віддавна є об'єктом багатьох досліджень вітчизняних учених, серед яких В. Г. Асєєв, Є. П. Ільїн, О. М. Леонтєв, П. В. Симонов, П. М. Якобсон – та закордонних науковців – Дж. Аткінсон, А. Маслоу та інші.

Навчально-професійна мотивація супроводжується низкою факторів, а саме: самоосвіта, організація освітнього процесу, специфіка навчального предмета, особистісний підхід того, хто навчається, ставлення педагога до навчальної діяльності та своєї професії. При наявності професійної мотивації студент отримує насолоду від навчання і має бажання наполегливо працювати, саме це і є запорукою успішного навчання.

При вивченні навчально-професійної мотивації виділяються певні соціальні мотиви, спрямовані на відносини студента з іншими людьми. До екстринсивних мотивів відносять прагнення бути корисним, заслужити авторитет, реалізувати свої амбіції, усвідомлення свого співробітництва з оточуючими. У період навчання мотивація виступає як передумова, яка є необхідною для розвитку професіоналізму. Для формування інтринсивної мотивації важливо, щоб студент виявляв вільну пізнавальну активність, самостійність у прийнятті певних рішень, збагачував свій світогляд, завжди намагався відкрити для себе щось нове, будував перспективу на своє майбутнє, розвивав самооцінку та самокритику.

Отже, однією з найважливіших психологічних умов самоактуалізації особистості є мотивація. Тому зовнішні фактори повинні в процесі мотивації корелювати із внутрішніми, тобто обставини, умови, ситуація навчання набувають значення для мотивації студентів тільки тоді, коли є значущими для них, для задоволення потреб та бажань у пізнанні й отриманні обраної професії.

## УЯВА ЯК ЗАСАДА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Уява – це процес відображення в психіці особистості об'єктів і явищ, які були нею сприйняті коли-небудь в минулому, але у новому співвідношенні, а також створення нових образів предметів та явищ, котрих раніше вона не сприймала. Вона являє собою істотну складову пізнавальної діяльності особистості, але якісно не схожа на інші пізнавальні психічні процеси, зокрема, на відчуття, сприймання чи пам'ять.

Багато науковців вивчали проблему уяви та її розвиток. Істотний внесок в дослідження уяви здійснено М. Ердманом, Б. Зальцманом, Ю. Ліндварським, А. Петровським, В. Романцем, Х. Сегалом та іншими.

Уяві притаманні індивідуальні, типологічні особливості, які можуть буди пов'язані зі специфікою пам'яті, сприймання та мислення. Наприклад, у людей «художнього типу» переважає образне, конкретне сприймання світу, у людей «розумового типу» переважає оперування абстрактними символами, поняттями. Ці психологічні особливості можуть впливати на процес уяви.

Серед специфічних функцій уяви дослідники відзначають: активізацію наочно-образного мислення, регулювання емоційних станів, довільне корегування пізнавальних процесів індивідуума, планування та програмування діяльності та поведінки.

Залежно від залучення волі до процесу уяви її поділяють на довільну та мимовільну. У мимовільній утворення нових образів відбувається без спеціальної мети уявити певні об'єкти чи події. Довільна уява представляє утворення образів з постановкою мети, спостерігається у творчій діяльності.

У своєму дослідженні ми зробили акцент на розкритті поняття про уяву, її функцій та характеристики видів. Визначили те, що уява є такою особливою категорією психічної діяльності, яка дозволяє відійти від минулого досвіду, перетворити те, що запам'ятовано та створити на цій основі нові образи, які є продуктами творчої діяльності людини та прообразами для неї.

## **ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Питання взаємовідносин займає значне місце в системі психолого-педагогічних досліджень. За словами М. В. Осоріна, недостатність або відсутність повноцінного досвіду спілкування з однолітками в старшому дошкільному віці призводить до серйозного відставання в формуванні комунікативної компетенції.

Проблема міжособистісних відносин серед дітей дошкільного віку розглядалась у працях В. В. Абраменко, М. І. Лисіної, В. С. Мухіної, Я. Л. Коломийського, В. М. Полонського, Є. О. Смирної та інших.

У дошкільному дитинстві міжособистісні відносини являють собою досить складне соціально-психологічне явище і підкоряються певним закономірностям. Перша з них – обумовленість характеру міжособистісних відносин місцем, яке у суспільстві займає певна вікова соціальна група. Друга – є їх залежність від спільної діяльності.

На думку Т. А. Маркової, стосовно старшого дошкільного віку дружні відносини мають прояв у двох видах:

1) емоційна і інтелектуально-моральна сторона дружніх міжособистісних відносин, як інтимне почуття між іншими дітьми; чуйність і чутливість. У старшому дошкільному віці імпульс до подолання особистого бажання на користь інших; спільнота інтересів, досвіду;

2) прояв товариських відносин у діях, вчинках, поведінці, діяльності, словесному виконанні інструкцій, обов'язків, правил, бажання на користь товариша, принести в жертву щось для іншого, для декількох дітей в процесі сімейних відносин, в грі і т.ін., турбота, допомога і взаємодопомога.

Для маленької дитини її спілкування з іншими людьми є не тільки джерелом різних переживань, але і головною умовою формування її особистості. Тому, основним завданням дорослих є створення відповідних умов міжособистісної взаємодії дітей, які сприяли б їх соціальному і особистісному зростанню.



## ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛІДЕРІВ У КОЛЕКТИВІ ШКОЛЯРІВ

Проблема лідерства школярів є актуальною й сьогодні, бо сучасне суспільство потребує підготовлених для самореалізації та успішних людей, з розвиненими лідерськими якостями. Для розвитку лідерських якостей школярів необхідно визначити, якими саме властивостями володіють лідери.

Проблемою лідерства займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як О. С. Науменко, С. А. Калашнікова, К. О. Чуприна, З. Фрейд, Дж. Френч, К. Левін. В їх роботах розроблялися такі аспекти проблеми: поняття лідерства, лідерські якості і т.д. Дослідники відмічають, що термін «лідер» походить від німецького слова «*laithjan*», яке в англійській мові перетворилося на дієслово «*to lead*» («вести»), а в XIV столітті утворився іменник «*a leader*». Отже, лідер - це член групи, який здатен вести за собою людей, які визнають його керівництво та надають йому право приймати серйозні й відповідальні рішення, що стосуються всієї групи та її інтересів.

Якості лідерів вивчали: Ж. В. Петрочко, Д. В. Алфімов, В. Я. Мороз, Н. С. Сушик та інші. Так, Д. В. Алфімов зазначає, що портрет сучасного лідера-школяра має бути доповнений такими якостями та рисами характеру як: вимогливість до людей і до себе; чесність; готовність до прийняття важливих і відповідальних рішень за весь колектив; самостійність у виконанні будь-якого доручення або завдання; впевненість у собі та у своїх діях; емпатія; здатність добре впливати на інших та відстоювати свою точку зору; вміння ефективно і грамотно комунікувати з людьми; дисциплінованість і організованість в усіх сферах життєдіяльності; вміння на власному прикладі показати, як треба себе поводити або діяти; здатність контролювати та управляти своєю поведінкою.

З нашої точки зору, найголовніші якості, якими повинен володіти лідер у шкільному колективі - це сміливість, самостійність, відповідальність та комунікативність, бо саме цими якостями повинна володіти людина, яка відповідає та приймає рішення за весь колектив.

## **ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У ВИХОВАННІ ТА НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Арт-терапія – лікування «мистецтвом» – є напрямком психотерапії, використовується не так давно, але стрімко розвивається і вже довела свою ефективність. Метод включає безліч підвидів, що дає можливість підібрати найбільш корисні для кожного випадку методики і усунути психологічні проблеми.

Вперше цей термін був використаний Андріаном Хілом у 1938 р. та незабаром отримав широке поширення. У США однією з перших почала займатись терапією мистецтвом Маргарет Наумбург. Вона обстежувала дітей, що мали поведінкові проблеми, у психіатричному інституті і пізніше розробила кілька навчальних програм з арт-терапії. У своїй роботі Маргарет спиралась на ідею Фрейда про те, що первинні думки і переживання, які виникають у підсвідомості, найчастіше виражаються у формі образів і символів.

У вихованні дітей молодшого шкільного віку завдання з елементами арт-терапії можна використовувати як під час індивідуальної, так і групової форми роботи. Завдяки цьому учні вчаться працювати й взаємодіяти в колективі, отримують навички коректного спілкування, взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги, що позитивно впливає на формування міцного, дружнього колективу, морально-етичних загальнолюдських цінностей. Арт-терапевтична робота надає вчителю змогу отримати інформацію про розвиток та індивідуальні особливості кожного учня та пізнати внутрішній світ дитини.

Використання арт-терапії у навчальному процесі сучасної школи допоможе вчителям забезпечити формуючий вплив на процеси розвитку, виховання, навчання, корекцію засобами мистецтва, відчутти неповторність, особистісну своєрідність кожного школяра.

Отже, арт-терапія дозволяє максимально мобілізувати творчий потенціал дитини молодшого шкільного віку та знайти ті способи творчого самовираження, які найбільше відповідають її можливостям і потребам.

## **ПСИХОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ В ПАРАДИГМІ ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЇ**

На сучасному етапі розвитку психологічної науки проблемним для багатьох психологічних шкіл є питання психологічного розвитку дітей. Відкриття різноманітних та схожих концепцій розвитку психіки вченими різних шкіл та напрямків вказує на актуальність даної проблеми.

Такі представники гештальтпсихології як Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер, Курт Левін, Курт Коффка вважали, що в основу психіки дитини покладені не окремі елементи свідомості, а цілісні фігури – гешталти. В ході досліджень вчені довели, що провідним процесом, який визначає рівень розвитку психіки дитини, є сприймання, та визначили, що саме від сприйняття дитиною світу залежить її поведінка та розуміння ситуації. На думку науковців, процес психологічного розвитку поділяється на два незалежних та паралельних процеси – дозрівання та навчання. Основні властивості сприймання формуються поступово, з «дозріванням гештальтів».

Під час дослідження психологічного розвитку дітей, вченими було експериментально визначено особливості сприймання ними кольору та введено ключове для гештальтпсихології поняття «фігури та фону» (Курт Коффка); розкрито зміст дитячих малюнків із зображенням геометричних фігур (Ганс Фолькельт); висвітлено особливості творчого мислення на основі використання проблемних ситуацій (Макс Вертгеймер); введено поняття «інсайту» як миттєвого способу вирішення задачі (Вольфганг Келер), а також виділено основні етапи розумового процесу дітей та розглянуто важливість застосування виховних прийомів для формування особистості дитини (Курт Левін).

Таким чином, дослідження психологічного розвитку дітей в гештальтпсихології дозволили більш повно зрозуміти особливості та закономірності розвитку сприймання, мислення та особистості дітей в цілому.

## **ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Аналіз провідних теоретичних концепцій з питань педагогічної підтримки школярів (Е. Бондаревська, О. Газман, Г. Сорока, В. Цетлін та інші), узагальнення досвіду її впровадження в практику роботи середньої загальноосвітньої школи, дозволили визначити педагогічну підтримку як бажану для школярів допомогу в розв'язанні питань, пов'язаних із їхнім успішним просуванням у навчанні, спілкуванні, можливістю самореалізації.

Успішність педагогічної діяльності можлива при дотриманні наступних умов: згода дитини на допомогу і підтримку; пріоритет розв'язання власних проблем належить самій дитині; сумісність, співпраця, сприяння; дотримання принципів конфіденційності; доброзичливість і безцінність; захист прав і інтересів дитини на всьому просторі її життя.

Педагогічна підтримка – це безпосередній акт спілкування та взаємодії, вільний, рівноцінний, що має значення як для учнів, так і для вчителів. На основі цього положення А. Витковський виділив сім кроків рішення проблеми в режимі діалогу: помітити емоційний стан дитини; допомогти йому побачити свою проблему; допомогти визначити своє до неї відношення; допомогти визначити, що робити; допомогти визначити, як робити; стимулювати вибір дитиною варіанта рішення; стимулювати вироблення їм плану дії.

Отже, поняття «педагогічна підтримка» тісно пов'язане з поняттям «допомога», вони синонімічні, хоча і не тотожні за змістом: надаючи учневі допомогу, вчитель підтримує його. Водночас підтримку вчитель може здійснювати опосередковано, в той час як допомога може бути надана учневі тільки в процесі безпосереднього спілкування.

## ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУШІ У ПОГЛЯДАХ АРИСТОТЕЛЯ

У античні часи філософи мали різні точки зору щодо уявлення про душу, доводячи при цьому свої погляди аргументами та фактами.

Так Геракліт вважав, що душа це вогонь, і саме (Психея) створюється в людині завдяки переміщенню. Вона ж, у свою чергу, була тонким видом полум'я, і чим сильніше вона горіла тим мудріше була людина.

Аристотель зауважував, що душі після смерті могли повертатися в тіла людини якщо само тіло буде переміщуватися у просторі. Сам він мав теорію яку виклав у трактаті «О Душі». Згідно з цією роботою кожен орган працює на благо якоїсь діяльності, а все тіло – заради душі. Аристотель говорить про ієрархію душ. Найнижче місце займає рослинна душа, якій властиво лише харчування та розмноження. У тварини з'являються відчуття, прагнення і рух у просторі. Тваринам на відміну від рослин притаманний певний центр всіх його психічних здібностей, таким центром Аристотель вважав серце.

У людській душі є все, що властиво рослинній і тваринній душі. Однак на додачу є і розважлива частина яка ділиться на споглядовий розум і розраховуючий розум. Перша спрямована виключно на істину, друга – на істину стосовно до практичних предметів. Всі частини людської душі, крім розуму, пов'язані з тілом, тому вони гинуть. А розум, який існує і до, і після людської душі, він не гине. Взагалі його зв'язок з душею проблематичний, бо він є для неї чимось зовнішнім. У всякому разі, він з'являється в душі ззовні і є лише божественним.

Отже, у свій час, теорія Аристотеля була досить добре аргументована і більш логічно збудована ніж у його сучасників. Аристотель створив шедевр який до сьогоднішніх пір використовують для вивчення такої науки як філософія чи психологія.

## УВАГА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ще в період дошкільного дитинства закладаються важливі фундаментальні якості, вимальовуються перші контури характеру, починає складатися звичний образ поведінки, певне ставлення до дійсності. Активно формується довільна сфера дитини, що є необхідним компонентом розвитку ефективної діяльності людини протягом всього життя. Провідна роль у формуванні довільності належить увазі як психічному процесу, як зовнішньому згорнутому процесу контролю дій. Тому розуміння психологічних основ уваги є необхідною умовою керування поведінкою та діяльністю людини.

На всіх етапах дослідження уваги психологи намагалися з'ясувати, який її вплив на різні сфери діяльності людини, адже вона є необхідною умовою виконання будь-якої діяльності.

Рівень активності уваги людини є однією з основних умов успішного засвоєння знань. Праці І. Сеченова, Б. Ананьєва, Е. Семеновської присвячені впливу уваги на якість сприйняття, точність, міцність, тривалість запам'ятовування заученого матеріалу. Р. Лаптієва, О. Лурія, О. Скрипченко досліджували контролюючу та регулюючу функції уваги в розумових процесах, визначали залежність ефективності мислення від стану уваги.

Увага є передумовою запам'ятовування і продуктивного мислення. Цей психічний процес є важливим для вивчення іноземної мови, адже дуже важливо вміти помічати характерні особливості, деталі, усвідомлювати зв'язки окремого лінгвістичного явища з іншими, зосереджуватись на правильній вимові та правильному запам'ятовуванні.

Отже, увага є необхідною умовою розвитку психічної та продуктивної діяльності людини. Це підтверджують дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів та фізіологів. І хоча на даному етапі психологи володіють великим об'ємом інформації з даного питання, вчені продовжують проводити наукові експерименти і вдосконалювати вже існуючі надбання. Наприклад, розвиток уважності та шляхи подолання неухважності на різних вікових етапах.

## ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Дослідженням проблеми тривожності та її прояву займалися такі видатні вчені як: Ф. Березін, А. Захаров, О. Зобов, К. Изард, Д. Левітов, К. Платонов, А. Прихожан, К. Роджерс, Г. Саллівен, І. Сеченов, О. Чернікова та інші.

Аналіз психологічної літератури дозволяє стверджувати, що певний рівень тривожності особистості є природньою характеристикою її активної діяльності. Оптимальний рівень тривожності може сприяти ефективній адаптації до навколишньої дійсності та являти собою важливий компонент самоконтролю та самовиховання. Кожній особистості притаманний свій бажаний, оптимальний або корисний рівень тривожності.

Але надмірно високий рівень тривожності в психології розглядається як дезадаптивна реакція. Іноді людина стикається з таким станом тривожності (тривожним розладом), який набуває характеру панічних атак через низку різних подій. Дослідження Н. Imai, М. Memon, R. Welton доводять, що панічна атака, як певний період переживання інтенсивного страху, може супроводжуватись низкою симптомів (DSM-5) які виникають раптово, повністю опановують думками людини та досягають піку протягом 10 хвилин.

У більшості випадків панічні атаки не обмежуються одним приступом та мають повторні епізоди паніки зі страхом того, що напад може повернутись, що призводить до зміни поведінки особистості. Наприклад, вона може ставати більш замкненою, пасивною, залежною.

Дослідження J. Cloos, T. Furukawa свідчать, що психологічна допомога в таких випадках ефективніша, якщо її проводити якомога раніше від початку таких симптомів. Так когнітивно-поведінкова психотерапія може допомогти зрозуміти яким чином судження та думки сприяють емоційному загостренню та зміні поведінки особистості. За допомогою психотерапевта особистість переоцінює значення тілесних проявів, освоює техніки релаксації які допомагають їй знизити загальний рівень тілесної напруги.

## STREAM-, STEAM-, STEM-ОСВІТА

STREAM-освіта – скомпонований підхід до освіти, який має на меті сформувати уявлення та вміння дітей у галузях природничих наук, технологій, читання та письма, інженерії, мистецтва, математики; зосереджує увагу на вивченні точних наук, виховує культуру інженерного мислення. Зазначений підхід використовується у роботі з дітьми дошкільного віку, бо в цей період життя їх мозок розвивається нерівномірно, та дозволяє дошкільникам всебічно розвиватися. STREAM-освіта у наш час актуальна, тому що дитина бачить зв'язок між науками, розвиває критичне мислення, стає комунікабельною та готовою до роботи в команді та ін.

STEAM-освіта – це система освіти, яка спрямована на оволодіння дітьми середнього шкільного віку знань у сфері технологічних наук, яка націлена на підтримку талантів та інноваційних навичок. Ця система освіти формує у дитини здатність до абстрактного сприймання на основі творчого підходу до вивчення технічних дисциплін. Діти здобувають навички швидкого орієнтування у тонкощах технологій, спілкування, співпраці, засвоювання знань паралельно з декількох дисциплін. Школярі зможуть досягти успіху у житті та займатися улюбленою справою.

STEM-освіта – це курси або програми навчання, які займаються підготовкою учнів старшого шкільного віку до післяшкільної освіти та в подальшому – працевлаштування. Вона допомагає розвинути здібності до дослідницької, експериментальної роботи та критичного мислення. Стрімкий розвиток технологій може призвести до того, що у майбутньому найбільш популярними стануть професії: програміст, IT-фахівець, інженер, професіонал в галузі високих технологій. Всі спеціальності віддаленого майбутнього будуть пов'язані з високо технологічним виробництвом, яке стикається з природничими науками. Отже, вищенаведені напрями освіти можуть бути основою для кращого життя людства на Землі у подальшому.



## ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку суспільства першочерговим завданням школи є виховання всебічно розвинутої людини. У початковій школі гра залишається найефективнішим засобом навчальної діяльності. При проведенні гри закладається фундамент дитячої психіки. На розвиваючих можливостях гри акцентували свою увагу такі вчені, як А. Дистервег, Ф. Фр'юбель, К. Д. Ушинский та ін. Проблеми використання ігор як навчального засобу займалися Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Н. В. Кудикіна, А. М. Леонтьєв, С. Л. Рубинштейн, О. І. Школьна.

Сучасна американська дослідниця Катрін Гарвей висунула класифікацію ігор: ігри з рухами, з предметами, мовні ігри, ігри за правилами, ігри із соціальним матеріалом, ритуальні ігри. Дітям гра дуже подобається, адже вона дарує радість та супроводжується, як правило, емоційними переживаннями.

Актуально використовувати ігри на різних етапах уроку, але з тим рівнем знань, які засвоїли діти раніше. Такий різновид гри, як дидактична (демонстрація предметів, картинок, короткі бесіди) – це дзеркало, в якому проявляється доросле життя, до якого прагне дитина, і за допомогою якого дитина вивчає світ дорослих, а дорослий – світ дитини. Така гра може виступати як самонавчання та самоорганізація дітей. За допомогою гри-заняття діти покращують свої психічні процеси, а сам вчитель є організатором цієї гри.

За нашими спостереженнями, на проведення ігор на уроках, на жаль, часу не завжди вистачає, але ігри, безсумнівно, допомагають краще запам'ятовувати матеріал, долати нудьгу, відходити від шаблонних рішень інтелектуальних й поведінкових завдань. Отже, ігри є складовою частиною навчального процесу, які активізують активність дітей, мають психотерапевтичну дію, допомагають при адаптації, вчать застосовувати набуті знання на практиці, стимулюють активність і творчість.

## ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік відомий як найбільш проблематичний і суперечливий період у розвитку дитини. Основна суперечність корениться в бажанні підлітка бути «як дорослий», мати повну незалежність і самостійність та прагненні батьків контролювати дитину й тримати її в обмежених рамках, що викликає складнощі у вихованні. Однією з важливих умов ефективності виховання є вміння слухати один одного. Для того, щоб батькам досягти вміння саме так спілкуватися зі своєю дитиною, необхідно в будь-якій ситуації зберігати спокій, бути мудрими й терплячими.

У психолого-педагогічних дослідженнях сформульовані наступні рекомендації для батьків щодо виховання підлітків:

- Встановлення і підтримання довірливих стосунків з дитиною, оскільки неможливість приділяти достатньо часу своїй дитині приводить до того, що вона потрапляє під вплив молодіжних субкультур, що може повністю змінити характер їх особистості. Зазвичай, за таких обставин страждає навчання й особисті взаємовідносини, внаслідок чого підліток замикається.

- Залучення дитини до здорового способу життя, заохочення фізичної активності. Здорове харчування дає підлітку енергію для фізичної та розумової активності й підвищує його настрій. Підліткам потрібно спати від 8,5 до 10 годин, щоб протягом дня продуктивно працювати та зберігати емоційну стабільність, а недосипання впливає на настрій, викликає стрес, проблеми з пам'яттю, концентрацією уваги, прийняттям рішень.

- Довіра до дитини, розуміння того, що спонукає підлітка до свободи від контролю.

- Необхідність бути терплячим, оскільки результати виховного впливу неможливо отримати негайно.

Таким чином, дотримання у вихованні даних рекомендацій буде сприяти встановленню між батьками та дітьми нових, більш глибоких стосунків, що допоможе дитині впоратись зі складнощами підліткового періоду.

## ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Перфекціонізм у навчальній діяльності реалізується в постійному прагненні дитини бути кращою у навчанні, отримувати лише високі оцінки, перемагати у всіляких олімпіадах і конкурсах, тобто сенс життя полягає в досягненні стабільно високого результату. Якщо ж дитина усвідомлює, що не здатна бути відмінником, її навчальна мотивація значно знижується, а сам школяр використовує різноманітні механізми психологічного захисту: заперечення, уникнення, раціоналізацію, або навіть відкрити агресію в бік тих учнів, що досягли успіху.

Дослідники Д. Бернс та С. Блатт виокремлюють декілька факторів, що провокують розвиток перфекціонізму у молодших школярів. Серед них основним є авторитарний стиль виховання з вимогами до дитини з боку батьків виправдати їхні надії й сподівання й уникнути невдач. Сюди ж додається психологічний тиск від недосяжних й нереалістичних еталонів навчання, що, в свою чергу, насаджуються агресивною рекламою, масовою культурою, журналами, соціальними мережами. Звідси зароджується прагнення навчити дитину усього корисного й цінного, що може втілитись у абсолютному заповненні вільного часу школяра заняттями у різноманітних гуртках, секціях, так званим «надолуженням і закріпленням» матеріалу шкільних предметів з репетиторами, не залежно від бажань і можливостей самого школяра. На думку Й. Штебера, такі особливості виховання, як гіперопіка, емоційне відкидання, жорстокість також можуть слугувати причинами розвитку перфекціонізму, коли дитина прагне бути найкращою в усьому, аби заслужити схвалення і прийняття від дорослих.

Отже, проведене дослідження свідчить, що основною причиною розвитку перфекціонізму у молодших школярів є особливості сімейного виховання, а саме не виправдано високі вимоги з боку батьків, що не враховують реальні можливості дитини.

## ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ЗАСВОЄННЯ ЗНАТЬ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дитяча гра являє собою центральну проблему дошкільної психології та дошкільної педагогіки. У будь-які часи гра була та залишається провідним видом діяльності у дітей дошкільного віку. Психологічний розвиток дитини інтегрується в ігровій діяльності, поступово вдосконалюється, ускладнюється.

Дослідженням впливу дидактичних ігор на розвиток дитини займалися такі видатні вчені, як: Є. Тихеєва, Ф. Блехер, Л. Венгер, А. Бондаренко та інші. За визначенням Д. Ельконіна, саме гра є тією універсальною формою діяльності, всередині якої відбуваються основні прогресивні зміни в психіці та особистості дитини-дошкільника та створюються відношення з оточуючими людьми.

Унікальність дидактичних ігор полягає в тому, що перед дітьми ставляться такі завдання, для розв'язання яких потрібний розвиток довільної уваги, спрямованої зосередженості, вольових та розумових зусиль, логічного осмислення. Ігри сприяють розвитку сприймання у дітей, засвоєнню знань та формуванню уявлень про навколишню дійсність. У дидактичній грі дитина узагальнює та закріплює отримані знання, вдосконалює пізнавальні здібності, засвоює способи та засоби розумової діяльності для подальшого ефективного психічного розвитку. Дидактична гра пробуджує дитячу уяву, задає певний настрій для дитини, адже саме вона найбільш зрозуміла та доступна для дітей.

Дидактичні ігри використовуються не тільки для закріплення знань, а й для формування нових, більш складних. Дидактична гра значно підвищує продуктивність освітньо-виховного процесу і, неодмінно, впливає на психологічне зростання дітей дошкільного віку. Правильно організована дидактична гра є запорукою майбутнього успішного навчання дітей у школі. Усі ігрові заняття та педагогічні прийоми підвищують ефективність і результативність розуміння дітьми навчальної програми, вносять різноманіття у навчання та сприяють зацікавленості дітей, як однієї з найголовніших умов навчання та виховання особистості.

## **ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНА ЗАСАДА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

Тривожність – це індивідуальна властивість особистості, риса характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на думку цієї особистості, неприємностями та невдачами.

Тема подолання тривожності є дуже актуальною тому, що схильність особистості до надмірної тривожності може стати причиною тривожних розладів. Надмірно високий рівень особистісної тривожності призводить до розвитку неврозу, який за К. Г Юнгом визначений як зупинка в особистісному розвитку.

Вивченню проблеми тривожності присвячена значна кількість досліджень таких вітчизняних та іноземних психологів як: А. Орлова, А. Захаров, А. Прихожан, Ю. Ханін, З. Фрейд, К. Хорні, Дж. Тейлор, Р. Мей, Ч. Фолкен, Д. Боулбі, Ч. Спілбергер, К. Броннер та інші.

Рівень тривожності може залежати від різних чинників. Серед них – особливості типу темпераменту особистості. Так, тип темпераменту зі слабкою нервовою системою більш схильний до тривожності, ніж сильний. Але слід розрізняти поняття тривожності та тривоги. Тривога є адекватною реакцією на конкретну ситуацію та об'єктивно спричиняє хвилювання, виступає своєрідним механізмом який мотивує, допомагає людині вирішити проблему. Якщо тривога – це епізодичні прояви неспокою, хвилювання людини, то тривожність є стійким станом. Надмірні переживання можуть стати причиною появи неадекватної самооцінки та руйнуванню процесу саморегуляції в результаті чого формується внутрішньо-особистісний конфлікт та конфлікт із суспільством, що оточує, поглиблюється соціальна дезадаптація особистості.

Аналіз проблеми тривожності дозволяє зробити припущення, що подолання високого рівня тривожності може сприяти розвитку особистості та підвищенню продуктивності пізнавальної діяльності в освітньому процесі.

## ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

В наш час, як у шкільному середовищі, так і в суспільстві загалом, залишається актуальною проблема адаптації до нових умов. Найбільш яскраво вона виражається під час переходу дитини з молодшої школи до середньої. Адже не раз можна помітити, як дитина, яка добре навчалася у молодших класах, ледве може впоратися з елементарними завданнями середньої школи, або як діти, які були друзями, тепер вороже налаштовані одне до одного.

Проблема адаптації учнів до соціуму висвітлена в працях М. Бітянної, Н. Вострокнугова, І. Дубровиної, Г. Кумариної, Е. Львової, О. Матвєєвої, Р. Овчарової та інших. У своїх роботах психологи піднімають питання наступності навчального процесу та шляхів психологічної допомоги учням в даний період їхнього життя.

Перехід до середньої школи – це великий психологічний стрес для дитини. Він обумовлений такими факторами: велика кількість нових вчителів, підвищення вимог до самостійності, більша завантаженість у навчанні та інше. У середньому процес адаптації триває від 4 до 7 тижнів, але в цей період можна спостерігати і таке явище як «дезадаптація». Вона характеризується зниженням уваги на уроках, зміни у стосунках з однокласниками, погіршений настрій, підвищена стомлюваність. За даними статистики наших спостережень 95% учнів задоволені навчанням у 5 класі.

Наразі існує багато анкет та тестів, які допоможуть оцінити рівень адаптації учнів (анкета оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації (Н. Лусканової), методика «Готовність до середньої школи», методика «Бесіда про школу» (Т. О. Нежнової) та інші).

Перехід від молодшої до середньої освітньої ланки є важливим та складним адаптаційним періодом в житті дитини, тому батьки та вчителі зобов'язані підтримувати їх в цей час, дбати та цікавитись їхнім життям.

## **РОЛЬ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ У ПІДГОТОВЦІ ДО ШКОЛИ**

Особистісна та соціально-психологічна готовність дитини до школи є невід'ємним аспектом початку шкільного життя та умовою швидкої адаптації серед однолітків. Для повноцінного розвитку дитина не тільки повинна мати певний рівень розумових здібностей, а й чітко усвідомлювати свою нову соціальну позицію.

Під терміном «готовність до школи» науковці розуміють достатній рівень психічного розвитку дитини для засвоєння шкільної навчальної програми в умовах навчання в колективі однолітків. Психологічна готовність до навчання – це складне утворення, до якого входять особистісна, інтелектуальна та соціально-психологічна готовність.

На думку Л. І. Божович, є декілька критеріїв психічного розвитку, що мають найбільший вплив на подальше навчання в школі, серед яких: рівень мотивації дитини, розвиток довільної поведінки та інтелекту, потреба у пізнавальній діяльності та спілкуванні на більш досконалому рівні. Варто зазначити, що лише за умов повноцінного розвитку дитини у дошкільний період, які повинні забезпечити її батьки та вихователі, вона буде відповідати заданим критеріям. Адже в першому класі вчитель починає працювати з дитиною, яка вже має певний рівень як розумового, так і психічного розвитку, і якщо цей рівень є недостатнім, дитині буде досить складно адаптуватись в новому для неї середовищі. Психологами та педагогами були розроблені завдання в ігровій формі для покращення навичок спілкування, на формування позитивного ставлення до школи тощо. Із їх допомогою вихователі можуть покращити в дитини рівень психологічної підготовки до школи.

Тож психологічна готовність дитини до навчання є дуже важливою складовою подальшого розвитку дитини та досягається за умов правильної поведінки з боку сім'ї та вихователів.

## СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ

В останні роки соціально-психологічні аспекти профілактики девіантної поведінки набувають особливої значущості. Актуальними є дослідження тих напрямків психології девіантної поведінки, які охоплюють опис нормативної, гармонійної поведінки, а також структури типів та клінічних форм поведінки, яка характеризується відхиленням від норми. В своїх працях А. І. Дроздецька виявляла схильності до девіантної поведінки серед школярів, В. Д. Менделевич аналізував психологію девіантної поведінки, М. А. Павлова розглядала особливості соціально-психологічних технологій роботи зі «важкими» дітьми, І. Ф. Аршава подавала типологію соціально-дезадаптивної поведінки, тощо.

Девіантна поведінка – це стійка поведінка особистості, що відхиляється від найбільш важливих соціальних норм, що задає реальний збиток суспільству або самій особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією.

До запобіжних заходів попередження девіантної поведінки учнів належить цілеспрямована, організована соціально-психологічна робота з чітким визначенням засобів, форм та методів її реалізації. Причому застережні можливості виховання психологічно набагато ефективніші інших засобів та способів, так як заходи правової профілактики, як правило, запізнюються та починають діяти тоді, коли вчинок учнем вже зроблений. Щоб спрацювати, вони мають бути включені в свідомість учня, стати частиною принципів і навичок особистості.

Соціально-психологічна робота з попередження девіантної поведінки може включати такі форми роботи з учнями як: казкотерапія, арттерапія, візуалізація, психогімнастика, сюжетно-рольові та рухливі ігри, моделювання та аналіз проблемних ситуацій, етичні бесіди, тощо. Профілактика може здійснюватись як в груповій, так і в індивідуальній формі. В організації соціально-психологічної роботи з профілактики девіантної поведінки учнів доцільно використовувати всі форми та методи в їх сукупності.



## ЛІДЕРСТВО ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

В умовах розвитку сучасного суспільства успіх кожної людини залежить від уміння: працювати в колективі, бути конкурентно спроможними серед оточуючих, швидко приймати рішення, аналізувати інформацію і вміти нею користуватися. Лідер повинен бути активним і наполегливим і заохочувати інших до дій. Розвиток соціальної активності, лідерської цілеспрямованості необхідно починати вже в дошкільному дитинстві. Саме в цьому періоді закладається фундамент майбутньої особистості, розвиваються різноманітні ставлення до людей, різних видів діяльності, власного «Я».

Професор Є. А. Аркін, вивчаючи взаємовідносини дітей в дитячому садку, з'ясував, що дитячі лідери іноді більшою мірою, ніж педагогічний персонал, задають тон життя дітей у дитячих садках. Авторитет лідера і сила його впливу часто перевершують вплив дорослих. Дитина не тому стає лідером, що його полюбила маса, а маса полюбила його за те, що він став її лідером. Основними особистісними рисами дитини-лідера А. С. Залужний вважає активність, досвідченість, високий рівень розумового розвитку. Дитина з високим рівнем розумового розвитку проявляє себе як ініціативний лідер, якого інші діти вважають за краще вибирати в якості партнера по іграх і заняттях. Дослідженнями Т. В. Сенько встановлено, що діти старшого дошкільного віку з високою та середньою успішністю в індивідуальній пізнавальній діяльності, як правило, мають сприятливе положення в групі – входять до категорії «лідери» або «віддається перевага».

Отже, саме завдяки розвитку лідерських якостей у дітей дошкільного віку закладається фундамент для гармонійного та прогресивного розвитку особистості. І хоча програми дошкільної освіти ще не мають завдань стосовно цілеспрямованого розвитку лідерських якостей, проте, у ЗДО вихователі-новатори впроваджують гуртки та спеціальні заняття щодо формування в дітей якостей лідера.

## **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ПРИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» визначає інвалідність як міру втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає конкретній особі або позбавляє її здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів. Проте таких людей не можна об'єднувати в одну групу. Вони мають різні нозології (фізичні, сенсорні, інтелектуальні, психічні розлади) або, навіть, їх комбінації. Також інвалідність може бути вродженою або набутою у різні періоди життя. У залежності від цього такі люди з інвалідністю можуть мати різний ступінь соціальної адаптації, а відповідно і працездатності.

Для працевлаштування людини з інвалідністю на роботу з гідною заробітною платою, спеціалісти центру зайнятості, насамперед, з'ясовують види робіт, які може виконувати конкретна персона, уважно аналізують індивідуальну програму реабілітації (ППР), складену лікарем медико-соціальної експертної комісії (МСЕК), документи про освіту і підбирає роботодавця, що, згідно з описом вакансії, готовий взяти людину з інвалідністю. Однак, написане в описі вакансії часто не завжди відповідає дійсності. За період очікування результатів співбесід, частих відмов через небажання взяти на роботу особу з інвалідністю, людина з особливими потребами відчуває свою непотрібність, соціальну незахищеність, самоневдоволеність, невпевненість, у наслідок цього формується комплекс меншовартості. Такий стан важко подолати самостійно, тому вона звертається до спеціаліста за психологічною реабілітацією.

Одже, аби знищити соціально-психологічні бар'єри при працевлаштуванні людей з ОП (особливими потребами) потрібно запроваджувати законопроекти, які б вмотивували роботодавця взяти на роботу людину з інвалідністю.

## ПАМ'ЯТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що пам'ять – найважливіша, визначальна характеристика психічного життя особистості. Вона забезпечує єдність і цілісність людської особистості, збереження і передачу історичного, культурного, індивідуального досвіду і генетичної інформації.

Дана проблема зараз особливо актуальна, так як за останні 5 років збільшилася кількість патологічних відхилень психіки, викликаних зайвим перенапруженням дітей шкільного віку. Сучасна шкільна програма містить більше двадцяти дисциплін, які необхідно вмістити в вузькі рамки навчального плану, не заподіявши при цьому шкоди психічному здоров'ю дитини, що часто виявляється зробити важко.

Дослідження Л. Виготського розповідають нам про опосередковане запам'ятовування, а саме мова йде про те, що при безпосередньому запам'ятовуванні інформація береться безпосередньо пам'яттю, то при опосередкованому запам'ятовуванні береться за допомогою ряду психічних операцій, які можуть не мати нічого спільного з пам'яттю.

О. Леонт'єв підкреслював, що використання знакових засобів є шляхом переходу від використання пам'яті до панування над нею. Проблема короткочасної пам'яті є однією з центральних в психології. Дану проблему досліджували М. Кузнєцов та Є. Заїка, вони розробили методика визначення об'єму та точності пам'яті на основі методики визначення об'єму пам'яті Джекобса. Ще одним предметом дослідження став зв'язок пам'яті з іншими пізнавальними процесами, зокрема, мисленням (Е. Іванова, Є. Заїка); а також зі спілкуванням (І. Мельник).

Пам'ять включається в різні види людської діяльності, в них формується і виявляється, ними зумовлюються її особливості та форми вияву. Ці особливості закріплюються, розвиваються у діяльності людини та являють собою певні властивості особистості.

## РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

Творча уява – вид уяви, в ході якого людина самостійно створює нові образи та ідеї, що являють певну цінність. Проблему розвитку творчої уяви на різних вікових етапах розробляли такі дослідники, як Л. С. Виготський, Е. І. Ігнат'єв, С. Л. Рубінштейн та інші. Нашу увагу привернув такий аспект даної проблеми, як розвиток творчої уяви студентів, оскільки в період формування зрілості і відбувається процес становлення творчої особистості.

Особливості та умови розвитку творчої уяви студентів вивчали Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, В. Т. Кудрявцев, Н. М. Мрака, В. А. Роменець. У їх працях зазначається, що студентський вік є періодом найвищих досягнень, широких можливостей і розширення життєвого досвіду, що ґрунтуються на попередніх процесах розвитку. Роль творчої уяви в даному віці полягає у перетворенні реальної дійсності в художній образ, за допомогою якого студенти показують своє бачення світу і себе в ньому.

Важливим є питанням про створення умов для розвитку творчої уяви у студентському віці. За думкою дослідників, такими умовами є професіоналізм викладача, зокрема виразність, емоційність його мовлення, позитивне ставлення до своєї професії; залучення студентів до різних видів діяльності; участь їх у творчих та наукових гуртках; застосування методичних прийомів – розповідь за картинами, малювання ілюстрацій до текстів; робота над розвитком образності мовлення студентів; зміна взаємовідносин між викладачем і студентами (студенти мають почуватися на занятті природно і не боятися висловлювати свої власні точки зору).

Отже, основними умовами розвитку уяви в студентському віці є така організація педагогічного процесу, при якій викладач враховує індивідуальні особливості особистості кожного студента, підбирає для них окремі творчі завдання, приділяє увагу змісту домашніх завдань, формі та контролю за їх виконанням.

## ПСИХОЛОГІЧІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ

Перехід до навчання як систематичної та цілеспрямованої діяльності, різке зниження рухової активності, значне статичне, мисленеве напруження, нові обов'язки і вимоги дисципліни – все це для учня першого класу є великим навантаженням. Як зазначав Л. С. Виготський, складність перехідного періоду від дошкільного до шкільного дитинства полягає в тому, що у дитини вже є основні передумови вчення – довільність, способи пізнавальної діяльності, мотивація, комунікативні вміння і т.д. Однак він, по суті, «ще дошкільник, який, переступаючи поріг школи, несе із собою уявлення про яскравість та цікавість світу». Д. Б. Ельконін вказував, що дошкільнята та молодші школярі мало чим різняться між собою. Найцікавіше полягає в тому, що учні початкових класів ще не можуть остаточно відійти від ігрової діяльності: вони оволодівають навчальною діяльністю як основною тільки до десяти років. Тому, чим краще підготовлена дитина до навчання у школі, тим легше буде проходити процес адаптації.

У зарубіжних дослідженнях цю проблему розглядали (Р. Гетцер, А. Керн, С. Штребел, Я. Йірасек і ін.). Широко й багатогранно подано психологічний підхід готовності до навчання в роботах (Л. І. Божович, А. Л. Венгер, Л. С. Виготського, В. С. Мухіної та ін.). Важливим елементом у структурі готовності дитини до школи Л. І. Божович вважала достатній рівень розвитку мотиваційної сфери дошкільника, мотивів, які спонукають до навчальної діяльності. Л. А. Венгер та інші психологи вивчаючи цю проблему, виділили декілька структурних компонентів, а саме: інтелектуальний, мотиваційний, емоційно-вольовий, соціальний.

Позитивні досягнення у психічному та особистісному розвитку забезпечуються відповідним рівнем сформованості взаємопов'язаних компонентів та критеріїв готовності, є передумовою для подальшого гармонійного розвитку дитини та переходу її на наступний рівень освіти.

## ЩО ТАКЕ БУЛІНГ?

Серед сучасної учнівської молоді останнім часом надзвичайно загострилася проблема насильства, довготривалих агресивних проявів та третирування у міжособистісних стосунках підлітків, здійснюваних самими дітьми одне до одного. За своєю сутністю третирування – це специфічна форма агресивної поведінки, при якій сильніший (авторитетний) учень (або учні) систематично переслідує іншого (слабкого, аутсайдера). Ситуація третирування не обмежується лише ролями «агресора» та «жертви», вона залучає інших однокласників, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих відносин. Такі стосунки отримали назву *шкільний булінг*, розповсюдження якого впродовж останніх років визнано в освітній практиці та є соціальною проблемою. Булінг характеризують чотири головні компоненти: це агресивна і негативна поведінка; булінг здійснюється систематично; булінг відбувається у взаємостосунках, учасники яких мають неоднакову владу та фізичні можливості; булінгова поведінка є навмисною. Мотивацією до булінгу стають заздрість, помста, відчуття неприязні до жертви, прагнення підкорювати собі, боротьба за лідерство, зіткнення різних поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність, наявність у дитини-жертви психічних і фізичних вад; бажання принизити заради задоволення, розваги чи самоствердження; потреба у задоволенні садистських потреб окремих осіб. Булінг також може виникати як компенсація за невдачі у навчанні, суспільному житті, а також від тиску та жорстокого поводження батьків чи інших дорослих.

Явище булінгу надзвичайно поширене у сучасній школі. Запобігання та профілактика випадків шкільного насильства є найважливішим завданням педагогів та психологів, оскільки жорстоке ставлення до дитини неминуче призводить до низки руйнівних наслідків, а саме: шкільна дезадаптація, академічна неуспішність, психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація, травматизація або суїцид.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ  
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

***Список учасників конференції***

<b>Авраменко К. С.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Балюк О. М.</b>	Комунальний заклад «Дворічнокутянський ліцей»
<b>Балюк О. В.</b>	Комунальний заклад «Солоницівський ліцей № 1»
<b>Бондаренко Є. О.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Воропасва О. В.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Гладченко В. О.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Гончар Ю. І.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Гуденко К. В.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Дерев'янка Г. О.</b>	Факультет психології і соціології
<b>Ковальова М. В, Ніколайчук А. О.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Куваліна О. В.</b>	Факультет мистецтв
<b>Лаврухіна В. В.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Лебедєва Н. А.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Левацька А. С.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Лук'яненко М. М.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Майстрюк І. С.</b>	Фізико-математичний факультет
<b>Макаров В. М.</b>	Історичний факультет
<b>Максимова О. Р.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Маркелова А. Р.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Моргун К. С., Рєва І. М., Скидан Р. Ф.</b>	Природничий факультет

<b>Мринська Д. Ю.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Непран А. Ю.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Осика С. С.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Сереженко Ю. В.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Сидорова Н. В.</b>	Факультет мистецтв
<b>Смолякова М. В.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Суровцова Є. Р.</b>	Факультет початкового навчання
<b>Хом'як М. Я.</b>	Факультет мистецтв
<b>Чуркіна В. О.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Шевченко І. Д.</b>	Природничий факультет
<b>Шульцева Д. А.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Щербініна В. М.</b>	Український мовно-літературний імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка факультет
<b>Яблучанська К. М.</b>	Факультет дошкільної освіти
<b>Яценко В. В.</b>	Природничий факультет



**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ  
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**  
**Міністерство освіти і науки України**  
**Харківський національний педагогічний університет**  
**імені Г.С. Сковороди**  
**Кафедра філософсько-психологічної антропології**  
Вузівська науково-теоретична конференція  
для студентів та аспірантів, вчителів та викладачів  
**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ**  
**ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ**

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас до участі у щорічній вузівській науково-теоретичній конференції, ініціатором проведення якої є кафедра філософсько-психологічної антропології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Конференція присвячена проблемам практичної психології в педагогіці, пошуку нових підходів у їх вирішенні.

**Напрями роботи конференції:**

- ▶ *психолого-педагогічні проблеми в освіті (загальної психології, вікової та педагогічної психології та ін.);*
- ▶ *сучасні реалії та перспективи розвитку освітнього процесу;*
- ▶ *Нова українська школа: освітня парадигма XXI століття;*
- ▶ *технологічні основи психології і педагогіки;*
- ▶ *розвиток інклюзивної освіти.*

Організаційний комітет запрошує Вас до участі в роботі конференції, яка відбудеться в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Робочі мови конференції: українська.

**Для участі в роботі конференції необхідно:**

1. Надіслати на адресу Оргкомітету (або особисто) друкований варіант тез доповіді, підписаний автором/авторами та науковим керівником, а також їх електронний варіант.

2. Оргкомітет і редакція збірника залишає за собою право скорочувати, а також не друкувати тези, які містять граматичні, стилістичні помилки, виконані з порушенням вимог до оформлення матеріалів.

матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 09-10 квіт. 2020 р.  
ISBN 978-617-7089-08-6; DOI 10.26697/9786177089086.2020

**Вимоги до оформлення матеріалів:**

Обсяг тез: 1 повна сторінка формату А4, виконана в редакторі MS Word.

Розмір полів: ліве, праве, верхнє, нижнє – 20 мм.  
Міжрядковий інтервал – 1,5. Шрифт Times New Roman, кегль 14.

**Порядок оформлення:**

1 – ініціали та прізвище автора/авторів (по правому краю, жирно, курсив, кегль 14);

2 – назва доповіді (великі букви, посередині, жирно, кегль 14);

3 – основний текст (по ширині, абзацний виступ 0,95, переноси слів не допускаються, по тексту використовуються однакові лапки: «» та апостроф ', кегль 14).

***ВЗІРЕЦЬ***

***К. О. Лементя***

**ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИВЧЕННЯ  
ІНОЗЕМНИХ МОВ**

**Адреса Організаційного комітету**

Україна, 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Харківський національний педагогічний університет імені  
Г. С. Сковороди

Кафедра філософсько-психологічної антропології, ауд.231-А

Тел: (0572)68-10-76

Email: kaf-anthropology@hnpu.edu.ua



*Наукове видання*

## **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Матеріали доповідей  
Вузівської науково-теоретичної конференції  
для студентів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів  
09-10 квітня 2020 р.

**ISBN 978-617-7089-08-6**  
**DOI 10.26697/9786177089086.2020**

*Відповідальний редактор*  
**Дорожко Ірина Іванівна**  
завідувач кафедри філософсько-психологічної антропології  
Харківського національного педагогічного університету  
імені Г. С. Сковороди

*Відповідальний за випуск*  
**Микитюк Сергій Олександрович**  
професор кафедри філософсько-психологічної антропології  
*Комп'ютерне складання та верстання:*  
**Ходикіна Ю. Ю., Довженко О. О.**

Формат 80x64<sup>1</sup>/<sub>6</sub>  
Гарн. «Times». Папір офс. Друк цифровий.  
Ум. друк. арк. 3,0. Зам. № 1-26.  
Тираж 100 пр.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди  
Україна, 61000, м. Харків, вул. Алчевських, 29

---

Харківська обласна громадська організація "Культура Здоров'я"  
Україна, 61105, м. Харків – 105, пров. Забайкальський, 6/6.  
<http://publisher.culturehealth.org>; тел./факс: (057)775-75-23.  
Email: [CultureHealth@ukr.net](mailto:CultureHealth@ukr.net); [KOSOCH@gmail.com](mailto:KOSOCH@gmail.com);  
Свідоцтво про державну реєстрацію видавництва  
ДК № 4387 від 10.08.2012